

Алла Литвинко

**ПАСІЧНИК Н.О. ФІНАНСОВА І ФІНАНСОВО-ПРАВОВА НАУКА І ОСВІТА
В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ:
МОНОГРАФІЯ. КРОПИВНИЦЬКИЙ: ВИДАВНИЦТВО «КОД», 2018. 434 С.**

У сучасних умовах трансформаційних змін актуалізувалася потреба вивчення еволюції національної фінансової думки, а також дослідження процесу формування фінансів і фінансового права як самостійних наукових сфер, оскільки цілісне об'єктивне відтворення історичного розвитку української держави та суспільства неможливе без вивчення історії науки і освіти в цілому, та такої її складової, як фінансово-правова зокрема. Особливо це стосується вивчення історії університетської фінансової думки на терені України, оскільки у Харківському, Київському та Новоросійському університетах упродовж ХІХ – на початку ХХ ст. працювали визначні вчені фінансово-правового напрямку, які здійснили суттєвий внесок у становлення та розвиток фінансової і фінансово-правової науки – визначили закони фінансово-правової теорії, її категоріальний апарат і концептуальні положення, що сприяли підвищенню ефективності практики фінансового господарювання та управління.

Водночас розвиток фінансової і фінансово-правової науки і освіти сприяв підготовці кваліфікованих викладачів-науковців, державних чиновників, юристів. У цьому аспекті комплексне наукове дослідження Н. Пасічник є актуальним і присвячене малодослідженій проблематиці з історії цього наукового напрямку.

Дане дослідження є міждисциплінарним, оскільки охоплює значні масиви історичної, економічної та політико-правової інформації; відображає аналіз великого обсягу фактологічного матеріалу з різних наукових і суспільних сфер; репрезентує узагальнену, переосмислену та систематизовану джерельну базу з окресленої проблематики, з введенням до наукового обігу маловідомих архівних документів. Монографія Н. Пасічник характеризується системним підходом до предмету дослідження. Цілісний та детальний аналіз фінансово-правової проблематики у досліджуваній період дає необхідний матеріал для узагальнень і висновків.

Структура монографії логічна, послідовна, науково аргументована та детально осмислена. Монографія складається зі вступу, п'яти розділів, що поділені на вісімнадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. На нашу думку, така структура є вдалою, оскільки дає змогу повною мірою розкрити предмет дослідження.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, мета та завдання, структурується і характеризується опрацьована історіографічна література, різна за проблематикою, широтою висвітлюваних аспектів, формою і жанром. В історіографічних джерелах виділяється чотири групи праць: 1) узагальнюючі праці з історії України та історії Російської імперії, зокрема історико-статистичні дослідження; 2) праці з історії освіти та історії вищої юридичної освіти; 3) наукові розвідки з історії економічної та політико-правової думки; 4) праці викладачів університетів Російської імперії з фінансово-правової проблематики, серед яких підручники з фінансового права.

У перших розділах дослідження аналізується генеза фінансово-правової науки та освіти у першій половині ХІХ ст. у світлі європейської наукової традиції; визначаються фінансово-правові ідеї В. Каразіна, М. Сперанського, М. Балудянського, Ю. Гагемейстера, К. Гаттенбергера, М. Тургенєва та їх реалізація в практиці фінансового управління; переконливо доводяться інтегративні аспекти розвитку фінансово-правової науки та аналізуються її теоретичні та прикладні джерела. Оскільки до прикладних джерел, що сприяли розвитку фінансово-правової науки у ХІХ ст., авторка відносить фінансову статистику, то науково виваженим є аналіз наукового доробку А. Скальковського та Д. Журавського, дослідження яких заклали основи регіональної історико-економічної статистики. Серед факторів, що суттєво вплинули на становлення фінансово-правової науки й освіти, окрім фінансово-правових ідей державних, громадських діячів і розвідок науковців, авторка відзначає систематизацію та кодифікацію імперської законодавчої бази, що ознаменувалося укладанням «Повного зібрання» та «Зводу законів» Російської імперії і реформу університетської організації університетськими Статутами. На прикладі еволюції державного господарства Російської імперії, дослідниця показує, як розробки фінансово-правової науки вплинули на реформування бюджетної і податкової систем, застосовуючи схему аналізу розвитку фінансового господарства через використання лінійних трендів з обчисленням величини достовірності апроксимації.

Три розділи монографії (3–5) присвячені аналізу університетської фінансово-правової науки і освіти на терені України упродовж ХІХ – початку ХХ ст. Проаналізовано фінансово-правову складову юридичної освіти студентів Рішельєвського ліцею та ліцею князя Безбородька, а також підготовку за вищезазначеним напрямом у Харківському, Київському та Новоросійському університетах; обґрунтовано взаємозв'язок між інституціональними змінами в системі

університетської освіти та змістовної складової освітнього процесу юридичних факультетів на прикладі фінансово-правових курсів. На основі аналізу широкої джерельної бази показане поступове виокремлення фінансового права як самостійної навчальної дисципліни, спочатку в межах університетського курсу політичної економії, потім – законів казенного управління, законів про державні повинності та фінанси і безпосередньо – фінансового права (згідно Статуту 1863 року). Розвиток фінансово-правової науки й освіти Н. Пасічник висвітлює як закономірний процес, зумовлений об'єктивними чинниками історичного розвитку суспільства, так і внутрішніми процесами трансформації методології фінансово-правової науки. На основі персоніфіковано підходу у монографії детально проаналізований процес формування відносно відособлених регіональних університетських шкіл фінансового права, висвітлені дослідження викладачів Харківського, Київського та Новоросійського університетів з фінансово-правової проблематики з визначенням їх особистого внеску у розвиток фінансового права як науки та навчальної дисципліни.

На основі аналізу монографічного дослідження Н. Пасічник можна зробити висновок, що авторка повною мірою обізнана з проблематикою дослідження, володіє методикою джерелознавчого аналізу, основні наукові положення формулює науково виважено. Використання методів компаративного аналізу, просопографії, методів комплексного аналізу історичних джерел дозволили цілісно дослідити віхи життя та діяльності викладачів фінансового права університетських центрів Наддніпрянської України та виявити особистий внесок кожного в розвиток фінансово-правової науки і освіти.

Вважаю, що монографія Н. Пасічник є суттєвим внеском у сучасну українську історію науки. Представлені в ній результати наукового пошуку значно розширюють сучасні знання з історії фінансової та фінансово-правової науки і освіти в Наддніпрянській Україні у XIX – на початку XX ст. Фактичний матеріал, результати, узагальнення і висновки можуть сприяти подальшим дослідженням з історії науки і техніки, економічної історії, історії фінансової та фінансово-правової науки та її окремих напрямів (історія фінансів, теорія фінансів, державні фінанси, гроші і кредит та ін.) та фінансовому праву.

Отже, рецензована монографія Н. Пасічник «Фінансова і фінансово-правова наука і освіта в Наддніпрянській Україні в XIX – на початку XX століття», на наш погляд, є цілісною, самостійною, завершеною працею, відзначається високим науковим рівнем та оригінальністю висновків і узагальнень.

Ірина Тюрменко

БІЛОВУС Л. І. УКРАЇНОМОВНА ПЕРІОДИКА У НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США (1991–2017 РР.): МОНОГРАФІЯ. ТЕРНОПІЛЬ: ТНЕУ, 2017. 608 С.

У контексті реалізації державної політики щодо закордонного українства актуальним і доцільним видається дослідження української еміграції, насамперед її складу, організаційної структури, національно-культурного життя у країні перебування, а також зв'язків з історичною Батьківщиною. Українська діаспора США, яка на сьогодні займає четверте місце за чисельністю у світі, є об'єктом наукових зацікавлень науковців багато років поспіль. Розпочавши своє становлення наприкінці XIX ст., українська громада у США зуміла прийняти виклики сучасності і вже в умовах стрімкої глобалізації не лише зберегла свою національну ідентичність у країні поселення, але й здійснила вагомий внесок у процес державотворення України. Цілком логічно, що упродовж історичного розвитку їй вдалося створити власний імідж, виробити дієві засоби самореалізації та накопичити достатній потенціал для подальшого згуртування і поглиблення співробітництва з нашою державою.

Традиційно у структурі дослідження української діаспори виділяють причини еміграції, її джерела і організаційну складову, громадсько-політичну, освітню, наукову і культурно-просвітницьку діяльність, а також зв'язки з Україною. Усталену формулу дослідження української спільноти авторка розширила завдяки залученню в якості джерельної бази різнопрофільних україномовних періодичних видань. Вони, на думку Л. Біловус, не лише презентують українство у США, але і є умовою становлення національної спільноти, самоствердження українців. Історія української періодики за океаном – це, насамперед, історія самої української еміграції, основний засіб зв'язку емігрантів із рідною землею та українцями в інших країнах, міцний фундамент для формування світогляду майбутніх поколінь. Спираючись на численні наукові розвідки про українців США початку XX–XXI ст., дослідниця довела, що у науковій літературі ще недостатньо вивчена